

Б. раскрываецца як духоўна багаты нар. характар, як цэльная, жыццярэдасная натура. Жартаўліва-вясёлы настрой нар. прыпевак саступае эмацыянальнаму захапленню гераіняй, эстэтычнаму ўзвышэнню яе да ідэалу. Пры гэтым выдатна захаваны і перададзены рытміка-інтанацыйны лад фалькл. першаасновы, «тэмпераментныя скокавыя рытмы і перабоі, песенныя паўторы і падхваты» (М.Грынчык). Эмацыянальны каларыт верша вылучаецца на фоне драматычных калізій інш. твораў, напісаных у час вайны — там пераважаюць мінорныя інтанацыі, матывы смерці («Цёмнай ноччу лучына дагарала...», «Як Базыль у паходзе ка наў...», «У мясцечку Церасцечку не званы гудзяць...»). Матыў пакарання смерцю прысутнічае і ў значным эпічным творы Б. — невялікай паэме «Максім і Магдалена», дзе своеасабліва трансфармаваны матывы любоўнай песні-балады і гераічнага эпасу. Каханне да дачкі ваяводы ўспрымаецца як бунт вялікага пачуцця супраць сацыяльнай няроўнасці і выклікае спачуванне да героя. Б. развівае матывы няроўнага кахання, вельмі папулярны ў нар. песнях-баладах. Слова асуджэння і павучання, двойчы паўтораныя ў творы («Гэй, было табе, Максіме, не кахацца, // На вальможную дачку не заляцацца»), гучаць хутчэй як шкадаванне, а не дакор. Сам матывы пакарання смерцю за пачуццё і вобраз раскрыжаванага на мясцовай браме Максіма набывае героіка-эпічны характар. Пры гэтым нека забываецца тая акалічнасць, што закаханы ў вальможную дзяўчыну Максім пакідае сіротамі ўласных дзяцей. Гэтая дэталі не ўспрымаецца самім асяроддзем героя, калі трэба вылучыць галоўнае — трагічную веліч пачуцця. Дваістасць маральнай ацэнкі адсутнічае, яна як бы здымаецца велічнасцю жыццёвай драмы. Інш. характар — іроні-камічны — мае асэнсаванне фалькл. матываў у жартоўнай паэме «Мушка-зелянуска і камарык — насаты тварык». Паэт сінтэзаваў папулярныя ў жартоўнай паэзіі матывы пра гультайку Мушку, няздатную ні да працы, ні да сямейнага жыцця:

«Ані выткаць кросенкі,
Ані шыць,
Ані стравы хораша наварыць»,

а таксама матывы вясельных песень і галашэнняў. Гэтыя крыніцы запазыча-

ны паэтам з фалькл. выданняў Я.Чачота, П.Шэйна і інш. Паэма напісана ў рэчышчы тых мастацкіх ідэй, якія сфармуляваў Б. у артыкуле «Забуты шлях». Называючы гэты твор, паэт адзначаў: «... гэта ўжо — пачатковы вынік з той працы над беларускім складам у вершы, якую я распачаў каля году назад». Найбольш значны вынік такой працы — балада «Страцім-лебедзь», дзе арганічна спалучыліся матывы касмаганічнага міфа, вядомага па «Беларускім зборніку» Е.Раманава, і ўласна аўтарскі погляд на трагічныя з'явы жыцця.

Літ.: Грынчык М. Максім Багдановіч і народная паэзія. Мн., 1963; Богдановіч А. Матэрыялы к біяграфіі Максіма Адамовіча Богдановіча // Богдановіч А. Страницы из жизни Максима Горького. Мн., 1965; Лойка А. Максім Багдановіч. Мн., 1966; Шлях паэта: Зб. успамінаў і біягр. матэрыялаў пра М. Багдановіча / Склад. Н.Ватацы. Мн., 1975; Бярозкін Р. Чалавек напрудвесні. Мн., 1986; Ватацы Н.Б. Шляхі. Мн., 1986; Конан У. Свято паэзіі і цені жыцця. Мн., 1991; Навуменка І.Я. Максім Багдановіч. Мн., 1997.

Л. К. Тарасюк

БАГНІК, міфалагічная істота, нячысцік, які жыве ў тарфяным балоце, якое мае выгляд чорнай бруднай лужыны, не пакрытай расліннасцю. Знешне ён нават бруднейшы за свайго брата *Балотніка*. Ніколі не выходзіць на паверхню нават і тады, калі ахвяра трапіла ў багну і гіне ў гразі, бо ўпэўнены, што нікуды яна не дзенецца, а апусціцца да яго. Б. нагадвае пра сябе бурбалкамі, зрэдку — дробненькімі агеньчыкамі. У абодвух выпадках назіраецца нязначнае ўздрыгванне гразі — яна дыхае і пыхкае. Людзі і жывёлы асцерагаюцца багны, якая парою забівае атрутнымі газами, што час ад часу выпускае Б. Цёплае пыхканне Б. абагравае багну і не дае ёй замерзнуць. Найбольш ён баіцца асушэння, калі вычэрпваюць багністую гразь на паліва ці ўгнаенне. У сухое лета, калі багна дзе-нідзе гарыць, паўмёртвы Б. мучыцца на дне свайго жытла ў чаканні дажджу і ручаін.

Літ.: Никифоровский Н.Я. Нечистики, свод простонародных в Витебской Белоруссии сказаний о нечистой силе. Витебск, 1995.

У. А. Васілевіч

БАГУШЭВІЧ Францішак Бенядзікт Казіміравіч (21.3.1840, б. фальварак

Такім чынам, перавага хрысціянскіх дабрачыннасцей сцвярджаецца любымі сродкамі, як і перамога фізічна слабейшага над дужым у казачным эпасе. У адносінах да нар.-паэтычных крыніц Б. кіруецца мастацкай мэтазгоднасцю, ствараючы ў асобных выпадках нетрадыцыйную версію пэўнай калізіі як, напрыклад, у баладзе «Не ўсім адна смерць», дзе драматычны матыў развітання душы з цэлам завяршаецца ў камічным ключы: чорт за тое, што не ўпільнаваў душу, калі яна пакідала памёршае цела, «асланы ў рыштанскія роты», а смерць «у халоднай сядзела запёрта». Здольнасць убачыць незвычайны план традыцыйнай падзеі вызначае многія творы Б., якія традыцыйна разглядаліся ў навуковай літаратуры занадта адналінейна, аднапланова, выключна ў рэчышчы крытычнага рэалізму. Між тым яна вяртае да рамантызму і ў той жа час мае пэўныя адносіны да навейшых мастацкіх кірункаў. Іншая справа, што нар.-фалькл. аснова гэтай творчасці прысутнічае пастаянна, выяўляючы яе характэрны эмацыянальна-вобразны каларыт. Гэта ўласціва і прозе пісьменніка. Апублікаваныя неўзабаве пасля смерці Б. творы «Сведка», «Палясоўшчык», «Дзядзіна» ўяўляюць сабой літаратурныя апрацоўкі фалькл. прозы — нар. жартаў, каламбураў. Паводле ўспамінаў сучаснікаў, Б. мог цэлымі днямі слухаць таленавітых апавядальнікаў, высока ацэньваючы іх дар імпрэвізацыі. Названыя творы Б. — вынік таленавітай інтэрпрэтацыі некаторых фалькл. матываў, дзе адметную ролю адыгрывае неардынарны герой, здольны ствараць камедыйную сітуацыю (выступлення сведкам у судзе, не ведаючы самой сутнасці справы; прыпалаху ад уяўных страхаў, створаных уласнай фантазіяй; прыгодаў незвычайнай казы, якая ведала імя сваёй гаспадыні). Творы самога Б., у т. л. тыя, што былі падрыхтаваны да выдання ў кнігах паэзіі і прозы, але так і не былі выдадзены, фалькларызаваліся і распаўсюджваліся дзякуючы вуснай мастацкай традыцыі.

Тв.: Творы. Мн., 1991.

Літ.: Грынчык М. Фальклорныя традыцыі ў беларускай дакастрычніцкай паэзіі. Мн., 1969; Чыгрын І. Станаўленне беларускай прозы і фальклор: Дакастрычніцкі перыяд. Мн., 1971; Каваленка В. Міфа-паэтычныя матывы ў

беларускай літаратуры. Мн., 1981; Александровіч С. Тут зямля такая. 2 выд. Мн., 1985; Калеснік У. Тварэнне легенды. Мн., 1987; Пачынальнікі: 3 гісторыкаліт. матэрыялаў XIX ст. Мн., 1987; Лойка А. Гісторыя беларускай літаратуры: Дакастрычніцкі перыяд. 2 выд. Мн., 1989. Штэйнер І.Ф. Беларуская балада. Мн., 1989; Гарэцкі М. Гісторыя беларускае літаратуры. Мн., 1992.

Л. К. Тарасюк.

БАДЗІЮЛЯ, паводле павер'яў — дух, які вымушае чалавека валацужнічаць, гоніць з наседжанага месца. Туляецца каля дарог, бліжэй да зімы ўвязваецца за чалавекам, у хаце якога і пасяляецца. З гэтага часу там назіраюцца ўсякія прыкрасці: чалавек пачынае піць, спускаючы на вецер свой набытак. Б. чакае, калі той усё растрасе і пойдзе па свеце. Каб прагнаць Б., трэба чыста вымесці і вымыць у хаце і бруд выліць наводлег на захад сонца. Тады, кажуць, можна ўбачыць, як Б. ўцякае, з перапуду забываючыся схаваць сваё аблічча. Яна мае выгляд немаладой жанчыны з вялікімі грудзьмі. На ёй няма ніякага адзення, толькі брудная падраная пасцілка, якая амаль не прыкрывае парэпанага струплівага цела. Твар у яе непрыгожы: пукатыя вочы, кароткі шырокі нос, тоўстыя адвіслыя вусны, валасы, збітыя ў каўтун. Згадваецца ў Мядзельскім раёне.

Літ.: Беларускія народныя прыкметы і павер'і. Кн. 3. Зямная дарога ў вырай. Мн., 1999. С. 461—462.

У. А. Васілевіч.

БАДЗЯНСКІ Восіп Максімавіч (2.11.1808, г.п. Варва Чарнігаўскай вобл., Украіна — 18.9.1877), рускі і ўкраінскі філолаг-славіст, гісторык і пісьменнік. Скончыў Маскоўскі ўніверсітэт (1834). Прафесар гэтага ўніверсітэта (1842—68). Даследаваў праблемы старажытнага славянскага пісьменства, вусную нар. творчасць, паходжанне славян і іх мовы. Як устанавіла Л.Малаш, у бел. фалькларыста З.Даленгі-Хадакоўскага было 3 зборнікі нар. песень: №№ 1—1017 (болей за 600 украінскіх, каля 200 бел., 200 польскіх і адна чэшская), №№ 1—887 (пераважалі ўкраінскія, былі і бел.), №№ 1—106. Удава З.Даленгі-Хадакоўскага А.Васілеўская прадала ўкраінскаму гісторыку і фалькларысту М.Максімовічу сшытак №№ 1—1017 і частку другога з №273. Б., які жыву на кватэры М.Максімовіча, у 1834 зрабіў копіі №№ 1—1017 і 273—887, перавёў бел., рускія і ўкраінскія песні з лацінкі,

як было ў збіральніка, на кірыліцу. Пакінуў усе заўвагі рукапісу. Набыў у А.Васілеўскай песні №№1—106 (83 украінскія, 18 бел., 3 польскія, 2 рускія, запісаныя ў Вінніцы, на Валыні, у Крамянцы, Сяняве, Чаргарыйску, пад Брэстам, Гомелем, Полацкам і інш.) і ў гісторыка М.Пагодзіна пачатак другога зборніка. Так Б. аказаўся адзіным уладальнікам песеннага збору 3.Даленгі-Хадакоўскага. У сваёй кнізе «Пра народную паэзію славянскіх плямён» (1937) Б. пісаў, што мае больш за 8 тыс. песень украінскіх і каля 200 вясельных і абрадавых беларускіх. Цяпер у архіве Б. ў Інстытуце літаратуры АН Украіны захоўваюцца шпыткі з запісамі песень 3.Даленгі-Хадакоўскага. Будучы ў Празе, Б. расказаў славісту П.Шафарыку пра свой збор, пакінуў яму копію трэцяга зборніка 3.Даленгі-Хадакоўскага. Для «Славянскіх старажытнасцей» П.Шафарыка перапісаў некалькі бел. песень, пра што той паведаміў у сваім «Бібліяграфічным аглядзе збораў славянскіх народных песень». Даследаваў мову «Бібліі» Ф.Скарыны, бел. ананімную паэму «Энеіда навыварат». У 1846 адкрыў Пазнанскі рукапіс 16 ст. бел. паходжання, у якім змешчаны «Гісторыя пра Атылу», «Аповесць пра Баву», «Аповесць пра Трышчана», «Хроніка Вялікага княства Літоўскага і Жамойцкага».

Літ.: Кондрашов Н.А. О.М.Бодянский М., 1956; Аксамитаў А.С., Малаш Л.А. З душой славянина: Жыццё і дзейнасць 3.Я.Даленгі-Хадакоўскага. Мн., 1991. С. 143—148.

І. У. Саламевіч.

БАДУЭН ДЭ КУРТЭНЭ (Baudoun de Courtenay) Іван (Ян Ігнацы Нецыслаў Аляксандравіч (13.3.1845, г. Радзымін, Польшча — 4.11.1929), рускі і польскі мовазнавец. Акадэмік Кракаўскай (1887), член-карэспандэнт Пецярбургскай (1897) АН. У 1866 скончыў Галоўную школу (Варшаўскі ўніверсітэт). У 1875—94 прафесар Казанскага, Юр'еўскага, Кракаўскага, з 1900 Пецярбургскага, з 1918 Варшаўскага ўніверсітэтаў. У часопісе «Zbiór wiadomości do antropologii krajowej» («Збор звестак да краёвай антрапалогіі») апублікаваў артыкулы «Беларуска-польскія песні з Сакольскага павета Гродзенскай губерні» (т. 16, 1892), у якім змясціў 20 песень, пачутых ад нянькі яго дзяцей Ю.Бароўскай, мелодыі запісаныя Э. дэ Шульц-Адоеўскай, і «Дадатак да польска-

беларускіх песень з Сакольскага павета Гродзенскай губерні» (т. 18, 1895), мелодыі ў ім запісаны дацэнтам Дэрпцкага ўніверсітэта Л.Лесінгам. З 125 песень, што тут змешчаны, 13 бел. (лірычныя, «скакухі», любоўныя, рэкрэацыйныя, жартоўныя і інш.). Аўтар імкнуўся перадаць асаблівасці дыялекту Сакольшчыны.

І. У. Саламевіч.

БАЖБА́, прысяганне, прысяга, кляцтва, клятвеннае запэўніванне, часта выказанае ў выразнай вобразнай форме, якое павінна пацвердзіць праўдзівасць сказанага ці зробленага чалавекам. Пасля пашырэння хрысціянства Б. пачала падмацоўвацца імем Бога («Дальбог!», «Далібог!», «Яй-божачку!»), якога заклікалі ў сведкі і які мог пакараць за няпраўду («Як перад Богам кажу!», «Бог сведка!»). Найбольш простаю формай Б. былі аднаслоўныя выказванні «Дапраўды!», «Дадушы!». У Б. выявілася спрадвечная вера людзей у магічную сілу слова, калі кляліся язычніцкімі багамі («Хай мяне Пярун заб'е!», «Каб мне Пярун гумно запаліў, калі я гэта ўкраў!»), нябеснымі свяціламі («Клянуся табе сонцам праведным!») ці згадвалі нячыстую сілу («Каб мяне чарты парвалі!»). Нярэдка Б. выглядала як заклінанне чалавекам самога сябе, калі кляліся ўласным жыццём, здароўем ці гонарам: «Каб я выцягнуўся ўздоўж лавы, калі гэта няпраўда!», «Каб я ад гэтай печы не адышла!», «Каб я да заўтра не дажыў!», «Каб у мяне рукі адсохлі і ногі колам сталі!». Не менш сурова і жудасна ўспрымалася тая Б., дзе прысягалі сям'ёй, блізкімі, роднай хатай: «Каб я бацькі-маткі не бачыў!», «Каб я так сваіх дзетак не дагадала!», «Каб маё селішча запуставала!». Б. нярэдка суправаджалася рытуальнымі дзеяннямі. Асабліва пераканаўча і выразна выглядала прысяганне зямлёй («Калі няпраўду кажу, то праваліся пада мною зямля!»), пры гэтым яе, беручы ў жменю, прыкладвалі да сэрца, цалавалі і нават глыталі. Такая форма Б. адлюстроўвала старажытны культ зямлі. Суправаджальным Б. дзеяннем было таксама біццё кулаком у грудзі: «Пабажуся на дзесяць кулакоў, што не ўмею!». У больш познія часы людзі, каб пабажыцца, прысягалі над Бібліяй, кляліся крыжам («Вось табе хрэст!»), хрысціліся. Нярэдка ў бытавых выпадках сустракалася і жартоўная Б.: «Забі мяне лапцем, калі гэта

не так!». Сярод збіральнікаў бел. Б. — А.Багдановіч, М.Грынблат, У.Дабравольскі, І.Карскі, І.Насовіч, А.Сержпутоўскі, М.Федароўскі, П.Шэйн.

Літ.: Выслоўі. Мн., 1979. С. 14—15, 195—199.

У. А. Васілевіч.

БАЙ, фантастычны персанаж бел. дзіцячага фальклору, герой забаўляючых адчэпкі. Яна ўтворана, відаць, ад абыгрывання слова «бай» з прыпеву калыханкі «баю-бай» альбо дзеяслова загаднай формы «бай!» (варыянт: «баў!») — «апавядай», «расказвай» (патрабаванне дзіцяці да маці, бабулі, нянькі ці інш.). Як адказ на патрабаванне з'явіўся яскравы казачны Бай, што «ішоў па сцяне ў чырвоным жупане, нёс сямёра лапцэй, і жане, і сабе, і дзіцёнку па лапцёнку». Заканчваўся малюнак пытаннем: «Баіць казку ці не?». На што гучала патрабаванне: «Бай!». Тады зноў пачыналася ад пачатку: «Ішоў Бай па сцяне...». «Бай» — узор своеасаблівай адчэпкі, калі на бясконцыя просьбы-патрабаванні дзіцяці бацька басні (казкі), адказвалі кароценькім жартам, часам з падцінкам, каб дзіця адчапілася, як у прыкладзе: «Мама, баў басьню!» Адказ: «Баўлю, баўлю баёначку, узяў кот даёначку, занёс на гару, паклаў на кару, абнёс каля калёс, а хто слухаў, таму шых! у нос». Атрымаўшы такі смешны і пацешны адказ, дзіця асцерагалася занадта чапляцца да дарослых з просьбамі апавядаць казкі. Значэнне гэтых адчэпак не абмяжоўваецца асноўнай функцыяй. Тут дзіця вучылася адчуваць слова, гуляць з ім, будаваць фантастычныя вобразы, адчуваць мілагучнасць і бязмежныя магчымасці матчынай мовы.

Л. М. Салавей.

БАЙДА, герой бел. гістарычнай балады, запазычанай з украінскага фальклору. Адзіная бел. версія «Ой, у Слуцку на рыначку» запісана А.Рыпінскім і апублікавана ў яго кнізе «Беларусь» (Парыж, 1840). Б. ўвасабляе мужнасць, адданасць радзіме і сваёй веры, асабістую рыцарскую годнасць, што пагарджае смерцю. Апынуўшыся ў палоне ў турэцкага цара, ён адмаўляецца ад супрацоўніцтва з праціўнікам, адкідае ганаровую прапанову стаць зяцем турэцкага цара, ажаніцца з царэўначкай і стаць панам, гаспадаром. Матывіроўка адказу чыста ідэалагічная: «Твая ж дачка паганачка, яе вера праклятая!».

Нязгода ажаніцца з іншавернай абразіла турэцкага царэўначкай Б. пакутніцкую і смерць: загадаў пачапіць на жалезны гак, на якім Б. дзень, не два, ані адну ноч дзіначку». Урэшце з дапамога цюры (слугі) ён з тугага ляду ў цара, царыцу і царэўначка за свае пакуты і прыніж

Было табе знаці, як Байду
Лучша табе было галаву з
А па яго смерці з гармат ст

Некаторыя даследчыкі лічылі татыпам баладнага героя гістарычна асобу чаркаскага і канеўскага ту Дз.Вішнявецкага, які таксама ваяваў з туркамі, але трапіў такім самым спосабам, як Б. у кінуты пакараны — кінуты на крукі, умураваны ў прычаліны, дзе мацавалі караблі і лодкі. Памяць не захавала асабістасці героя-пакутніка, адзнакі прычалу да сацыяльных вярхоў і проста слаўны рыцар і казачка айчыны, вольны незалежны век. Прозвішча баладнага героя рана невыпадкова: дзеяслова «ваць» азначае «псаваць», «мядзельскі раён»). Б. таксама ворага.

Літ.: Салавей Л.М. Балады рускі фальклор: Жанры, віды. Мн., 2002; Кн. 3. Пазаабрадавае лады. Мн., 1978. Кн. 2. С. 83—85; нська народна поетична творч. 1958. Т. 1. С. 522—523.

БАЙКА, 1) у літаратуры вершаваны (часам праявілі рычны твор сатырыка-гумарыста і дыдактычнага зместу. У паі і ўчынках яго персанажаў — раслін, рэчаў — іншасказальныя людзі, у канцы, радзей у даецца шматзначная мараль жывёльных персанажаў Б. нагадваюць адпаведныя асабістыя вобразы ў нар. казках жанр вядомы са старажытна Беларусі Б. пісалі А.Абухавіч, ішэвіч, К.Краніва і інш. 2) У ф л а р ы с т ы ц ы як жанр не ся. У нар. тэрміналогіі пад Б. юць цікавае дасціпнае апавядуманую цалкам або часта баўляльную ці павучальную Паводле меркавання Н.Гілевіч

нярэдка выдзёўбаюцца з аднаго кавалка дрэва). У нар. выканальніцкай практыцы зафіксавана тры строі Б.: найбольш распаўсюджаны «гітарны» (струны настрайваюцца па гуках мажорнага трохгучча); менш пашыраны «мінорны» (у аснове яго гукі мінорнага трохгучча); «балалаечны», у якога дзве ніжнія струны строяцца ва унісон, а верхняя — квартай вышэй за іх (на інструменце такога строю іграюць толькі добрыя балалаечнікі). Агульная вышыня строю Б. варыянтная. Гучанне яе звонкае, серабрыстае (асабліва пры выкарыстанні металічных струн), але камернае. Б. — інструмент аматырскі, на якім іграюць як «для сябе», сола, так і з іншымі хардафонамі — мандалінай, гітарай, скрыпкай, цымбаламі, ствараючы т.зв. струнную музыку. Рэпертуар балалаечнікаў уключае пераважна танцавальныя і песенныя найгрышы позняга гісторыкастылявога пласта, частушкі. У залежнасці ад строю інструмента, індывідуальнасці выканаўцы, асаблівасцей мясцовай музычнай традыцыі найгрышы выконваюцца ў розных стылях: бурдонна-паліфанічным (пры балалаечным строі), змешаным, што сінтэзуе рысы гамафонна-гарманічнага і бурдонна-паліфанічнага стыляў (пры гітарным строі) і гамафонна-гарманічным (пры суправаджэнні частушак і ў ансамблях). Выканальніцкі стыль нар. балалаечнікаў, паводле Б.Асаф'ева, вызначаецца як «стыль нечаканасцей», які выяўляецца ў вынаходлівай акцэнтацыі і звязанай з ёй пастаянай пераметрызацыяй. Б. была запазычана беларусамі ў рускіх у 2-й палавіне 18 ст.; яе пашырэнне на Беларусі ў 2-й палавіне 20 ст. мела разгупаваны характар.

Літ.: Назіна И.Д. Белорусские народные музыкальные инструменты: Струнные. Мн., 1982.

І.Дз. Назіна.

БАЛАМУЦЕНЬ, міфічная істота; вадзяны чалавек. Ва ўяўленнях маляваўся надзвычай непрыгожым: галава яго нагадвала збан, твар такі азызлы, што амаль не відаць вачэй, скура гусіная, кароценькія, тоненькія і крывенькія ножкі, вялізны жывот. Б. — халасцяк, але вельмі любіць жанчын. Калі падыходзіць пара каханя, ён набліжаецца да тых месцаў, дзе жанчыны купаюцца ці палашчуць бялізну. Б. жартуе з імі, скідае з кладак, муціць ваду і вы-

глядвае сярод іх сабе жанчыну. Б. заганяе яе бялізну да другога берага і, зачэпіўшы яе за карчы, чакае. Пры набліжэнні жанчыны ён паўстае перад ёю ва ўсёй сваёй прыгажосці і напускае на абранніцу нейкія чары, і тая паслухмяна ідзе за ім. Б. ніколі не бярэ жанчын назаўсёды, ён адпускае іх дадому, і яны набываюць здольнасць не тануць нават тады, калі б гэтага захацелі. Персанаж згадваецца ў Вілейскім раёне.

Літ.: Беларускія народныя прыкметы і павер'і. Кн. 3. Зямная дарога ў вырай. Мн., 1999. С. 462.

У.А. Васілевіч.

БАЛОТНІК, міфічная істота; найбольш пачварная з усіх нячысцікаў, якія жывуць у балоце. Уяўляўся страшэнным таўстуном, без вачэй, увесць у вялікім слоі гразі, да якой наліпала ў беспарадку багавінне, мохавыя валокны, смаўжы, жукі і інш. вадзяная жамыра. Б. не здольныя да пяшчоты і ласкі. Панурыйя, няўклудныя, нерухомыя, яны жывуць у непасрэднай блізкасці разам са сваімі братамі *Багнікам* і *Аржавенем*, а таксама *Лознікам*, дапамагаюць адзін аднаму пераследаць ахвяру — чалавека ці свойскую жывёлу. Прыгожымі вобразамі і гукамі яны заманваюць ахвяру, якую пад зваблівай раслінаю чакае дрыгва. Калі ахвяра, блытаючыся ў каранях і ствалах лязняку, пачынае тануць, нячысцік хапае яе за ногі і паволі, але ўчэпіста цягне да сябе. Паверхня багны сыходзіцца, не пакідаючы слядоў пагібелі. Усе разнавіднасці нячысцікаў, што жывуць у балоце, не баяцца грамавых стрэл, якія трацяць смяротную сілу ад судакранання з паверхняю багны. Найвялікшая небяспека для Б. — асушэнне балота каналамі. Калі сыходзіць вада, нячысцік гіне, не ў стане выбрацца, і жылло робіцца яму магілаю. Рэшткі Б. зліваюцца з зямлёю і служаць угнаеннем — на аднаго нячысціка робіцца меней, бо ўсе яны вечна самотныя кавалеры. Б. цешыцца раслінным і жывёльным жыццём на паверхні свайго жылга. Раніцаю і ўвечары ён крычыць на розныя галасы: раве як птушка бугай, кракае па-качынаму, булькоча нібы цецярुक, каб завабіць паляўнічага ці драпежніка. Калі прырода расквечвае паверхню жылга Б. кветкамі, ягаднікамі, грыбамі, нячысцік употай вырошчвае між імі багун, які чадам задурманьвае чалавеку галаву. Б.

прабівае там і тут балотныя акенцы, акружаючы іх здрадніцкай расліннасцю, падганяючы туды рыбу. Гэтыя сатанінскія пасткі згубілі не аднаго чалавека. Надта злуе Б. чалавечая выдумка хадзіць па багне на балотных лыжах: паверхня трасецца, а чалавек рухаецца і не тоне. Яшчэ больш злуецца Б. у спякотнае лета, калі чалавек праводзіць па балоце нават каня з возам. Баіцца Б. вымерзнуць ад зімовых маразоў. З яго бярогі час ад часу падмаецца цёплае дыханне, утвараючы балотную палонку.

Літ.: Никитро́вский Н.Я. Нечистики, свод простонародных в Витебской Белоруссии сказаний о нечистой силе. Витебск, 1995. С. 61–62.

У. А. Васілевіч.

БАЛЬША́НКИ, вясельны чын; абавязковыя асобы, без якіх, паводле нар. уяўленняў, нельга спраўляць *Вяселле*. Лакальныя назвы «баяркі», «шаферкі», «сняданкі», «дружны», «паднявесніцы», «падружкі», «дружкі» і інш. Колькасць Б. залежала ад мясцовых традыцый. Уваходзілі ў склад світы *маладой*. Гурт складалі незамужнія дзяўчаты-сваячкі, сёстры, бліжэйшыя сяброўкі. Запрашаліся ў дом засватанай пасля *Запоін*. Б. апыкалі нявесту на працягу ўсяго вясельнага абраду; дапамагалі ў падрыхтоўцы пасагу, прыбіралі ў хаце маладой, спявалі *вясельныя песні*, ствараючы адпаведны настрой. Удзельнічалі ў вясельных абрадах: хадзілі з маладой па хатах, запрашаючы на *Каравай* і на *Вяселле*: «Марыська запрашае на сватоўскі пірог!»; вілі вянок, рыхтавалі падвянечны ўбор на дзявочым вечары, суправаджалі маладую ў царкву, выкрадалі яе ў дружыны маладога перад ад'ездам з бацькоўскага дому. Адна з Б. выбіралася старшай (першай, галоўнай). Падчас вяселля яна была бліжэйшай памочніцай нявесты, падказваючы, як паводзіць сябе ў розных абрадавых сітуацыях. Старшая Б. вылучалася большым па памерах вянком на галаве, кветкай на грудзях з левага боку; на працягу вяселля яна трымала за пазухай невялікі бохан хлеба з выявай крыжа. Выконвала абрадавыя функцыі: распявала касу маладой на пасадзе, трымала вянец над яе галавой у царкве; таргавалася з жаніхом, «прадавала» яму маладую і месца каля яе за сталом, прымала ад яго чаравікі для нявесты, прышывала кветку на шапку маладога, атрымаўшы

пры гэтым благаслаўленне бацькі нявесты: «Ці ёсць тут айцец і маці славіці кветку прышыці!» – благаславі!»). Пасля гэтага старшая прышывала да шапкі кветку з най-стужкі, надзівала шапку муму і патрабавала ад дружка жанішы за працу. У адпаведнасці з вымі традыцыямі дзяўчына маг. старшай Б. два (радзей – тры) разоў.

Літ.: Никольский Н.М. Предание и история белорусской свадебности. Мн., 1956; Вяселле Мн., 1978.

Т. К.

БАНДАРО́ўНА, гераіня аднай нар. балады, пашыранай на Беларусі і ў Украіне, а таксама ў невялікай частцы ў Літве і Польшчы. Творчы прыблізна ў 18 ст. і адносіцца да самых позніх у гэтым жанры. Калі балады заснаваны на сутыкненні процілеглых характараў – прынца феадальных вярхоў, разбітага ці проста самаўладнага панавога жай гордай дзяўчыны з нароўна прыводзіць да трагічнай развіцця малоеца маладой, смелай, прыгожай і неасцярожнай. Яна не баілася лічыцца з рэальнай для яе вольнай, «як пышная пава» танцавала ў карчме, паводзіць сябе свавольна часам з выклікам, што ў выніку прыводзіць яе да гібелі. Канца сюжэта і выніку трагічнага падзеяў звычайна не ўяўляюць, бо сюжэтнае супадае з адпаведнымі традыцыямі пра эксцэнтрычнага старога рада Канеў, што на Украіне і ў Польшчы, тоцкага, які быццам меў звычай: сустрэўшы прыгожую дзяўчыну, ён прымусам браў яе замуж і цешыўшыся ахвярай, забіваў яе і наладжваў пышнае пахаванне. Такія спосабы разводу ў даўнейшыя часы нярэдка сустракаліся ў асяродку магнатаў і магнатаў Еўропы. Гераіня Балады, у адрозненне ад падобных ахвяр магната, нават пад пагрозай смерці не саступае дамаганням і паводле падказкі добрых людзей траецца ўцячы, хоць гэта ёй не дапамагло. Б. паводзіць сябе вельмі смела і незалежна. У адным з варыянтаў Балады Б. адмаўляецца танцаваць з першым Канеўскім, не прымае ад яго падарунак і, урэшце, дае яму адказ чым наносіць смяртэльную ганарліваму магнату. За гэта ёна і пакараецца: страляе ў Б. з фуззіі. У іншым варыянце Б. гуляе з дваракамі кароля.

БЕРАГІНЯ, жаночы персанаж усходнеславянскай міфалогіі. Упершыню згадваецца ў трактаце «Слово об идолах» (прыкладна 12 ст., вядомы па копіях 16—17 ст.). У ім невядомы аўтар зрабіў спробу перыядызацыі гісторыі славянскага язычніцтва, і паводле гэтага на самым старажытным стане славяне «клалі требы упирем и берегыням» (а пазней «начали трапезу ставити Роду и рожаницам переже Перуна бога их»). У інш. месцы «Слова об идолах» ужо сучаснікі аўтара «требу кладуть і творять... упирем и берегыням» адначасова з Перуном, Хорсам, Родам і Рожаніцамі, Віламі, Мокашшу, Пераплутам. Этымалагічна назву Б. шэраг даследчыкаў збліжае з імем Перуна і са стараславянскім словам «прегыня» («узгорак, зарослы лесам»), але, верагодна, і змешванне са словам «бераг». Пазней у бел. павер'ях Б. часам атаясамліваюць з русалкамі (Мядзельшчына). У «Слове об идолах» пазнейшай паралеллю Б. падаюцца Рожаніцы. Б.Рыбакоў звязваў слова «берагіня» з рознымі паніццямі: берагам воднай прасторы і з дзеясловам «аберагаць», і лічыць Б. архаічным увасабленнем добрага пачатку, які аберагае чалавека (у процілегласць варожым чалавеку вупырам). А.Кавалеўскі згадваў пра звычай «водитъ перегыню», адмыслова прыбраную дзяўчыну, пасля заканчэння праполкі буракоў, які вядомы на Чарнігаўшчыне, Палтаўшчыне і каля Канева, і звязваў яго з Б.

Літ.: Толстой Н.И. Берегини // Славянские древности: Этнолингвист. слов. М., 1995. Т. 1; К а ц а р М.С. Беларускі арнамент. Мн., 1996. С. 57—59.

Э. М. Зайкоўскі.

БЕРАЗЕНСКАЯ Таццяна Паўлаўна (н. 17.9.1952, г. Каламыя Івана-Франкоўскай вобл., Украіна), бел. і ўкраінская мастачка. Скончыла Мастацкую гімназію ў Будапешце (1970). З 1974 жыве на Беларусі. Працуе пераважна ў кніжнай графіцы. У творчасці звяртаецца да першакрыніц твора, якімі найчасцей выступае народ. Творча пераасэнсаваныя асаблівасці нар. адзення, арнаментальных вырашэнняў у творах удала перадаюць адметнасці бел. нар. ўкладу жыцця, арганічна пераплятаюцца з непасрэдным тэкставым матэрыялам. Яркая дэкаратыўнасцю, запамінальнасцю вобразаў вылучаюцца аформленыя ёю казкі «Лісіца-хітрыца» (1978), «Жаронцы» (1982), «Ох і зала-

тая табакерка» (1987), «Хітрэй свету будзеш» (1991), «Зайкава хатка» (1992), «Залаты птах» (2000), «Перапёлачы» (1982), песні «Сядзіць мядзведзь на калодзе» (1987), скорагаворкі «Мама Мышка сушыла шышкі» (1983), загады «Стаіць цыган на золаце» (2001), небыліцы «Беларускія небыліцы» (1991) кнігі нар. прыкмет і павер'яў: «Зямля стаіць пасярод свету» (кн. 1, 1996), «Жыцця адвечны лад» (кн. 2, 1998), «Зямная дарога ў вырай» (кн. 3, 1999). Некаторыя кнігі ў афармленні Б. перакладзены на многія мовы народаў свету.

Я. М. Сахута

БЁРМАН Іван Андрэевіч (1830-я г. Вільня — 16.1.1893), этнограф, фалькларыст і краязнавец. Член Рускага географічнага таварыства. Скончыў Літоўскую духоўную семінарыю (1857). Служыў святаром Валожынскага прыходу Ашмянскага павета, пасля — Кобрынскім павеце. З 1868 у Вільні, дзе адначасова працаваў законанастаўнікам у Марыінскім вышэйшым жаночым вучылішчы, Віленскай 2-й гімназіі і інш. навучальных установах. Друкаваўся ў «Литовских епархиальных ведомостях», «Виленском вестнике», «Виленском календаре». Вывучаў бел. нар. абрады, звычаі, вераванні, забабоны, прыкметы, збіраў матэрыялы пра нар. каляндар і метэаралогію. За артыкул «Народны дзённік жыхароў Ашмянскага павета Віленскай губерні» ўзнагароджаны бронзавым медалём Рускага географічнага таварыства (1867) і заарошаны яго Паўночна-заходнім аддзелам удзельнічаць у напісанні праца па этнаграфіі бел.-літоўскага краю. Пра нар. спосабы вылічэння часу расказаў у серыі артыкулаў «Парадак народнага вылічэння часу і святочныя звычаі ў Паўночна-заходняй Русі» (1869) і ў нарысе «Каляндар паводле народных паданняў у Валожынскім прыходзе Віленскай губерні Ашмянскага павета» (1873), у якіх паказаў, як непісьменны селянін па памяці вызначаў адрэзкі часу паводле пэўных падзей у яго жыцці ці паводле святочных цыклаў, даючы пры гэтым іх падрабязныя апісанні і падкрэсліваючы ў святкаванні рэлігійных свят элементы язычніцтва. Артыкул «Назіранні нашага паўночна-заходняга селяніна адносна надвор'я і ўраджаю» (1870) прысвечаны нар. прыкметам, якія дапамагалі селяніну вызначаць харак-

тар будучага надвор'я і асаблівасці ўраджаю. Падкрэсліваючы рацыянальнасць і верагоднасць многіх прыкмет, Б. адзначаў і забабоннасць многіх вераванняў. У артыкуле «Адносна пякучых пытанняў сучаснага пастырства» (1880) даў ацэнку бел. вясельнаму абраду. Разглядаючы фалькл. і этнаграфічны матэрыял з рэлігійна-асветніцкіх пазіцый, праводзіў думку пра неабходнасць праяўлення павагі да спрадвечных нац. традыцый. У пасмяротна выдадзеным нарысе «Чараўнікі і знахары заходнерускага простанароддзя» (1903) паказаў некалькі груп чарадзейскіх сродкаў, а таксама нар. спосабы супрацьдзеяння злым намерам чараўнікоў. Працам Б. ўласцівы вялікі ахоп звестак, добрая арыентацыя ў нар. матэрыяле і ўменне яго класіфікаваць, дакладнасць назіранняў, деталёвасць у апісаннях. Нярэдка Б. ужываў у артыкулах трапныя нар. выслоўі, прыказкі, духоўныя вершы, валачобныя, юраўскія, купальскія, вясельныя песні, баллады.

Літ.: Васілевіч У.А. Збіральнікі. Мн., 1991. С. 36—37.

У.А. Васілевіч.

«БЕСКЛАПОТНЫ МАНАСТЫР», казачны сюжэт СУС 922. Адзначаны ў шматлікіх варыянтах ва ўсходне- і заходнеславянскім фальклоры. Бел. казкі на гэты сюжэт апублікавалі У.Дабравольскі, М.Федароўскі, М.Новікаў («Сказки Господарева», 1941). У аснове сюжэта цар, або кароль рускі, задае мудрагелістыя пытанні ігумену «бесклапотнага манастыра», як той сам назваў яго цару: колькі зорак на небе, што каштуе цар, пра што ён думае (чаго ён не ведае, запіс М.Федароўскага). Часам пытанні задае Пётр I. Ігумен за месяц (нават за год, як у варыянце М.Федароўскага) не здолеў адказаць на гэтыя пытанні і вымушаны быў звяртацца да млынара (звольненага манаха), які назваў колькасць зорак на небе — «столька-та квадрыльёнаў». Правяршыць, ці правільны падлік, немагчыма. Кошт цара — 15 або 29 срэбранікаў (менш, чым Ісуса Хрыста). Што думае цар: ён не ведае, хто адказвае на яго пытанні, не ігумен, а млынар або манах (у інш. варыянтах усходне-славянскіх казак: селянін, пастух, салдат, вадавоз). У бел. варыянтах сюжэта цар не карае ігумена (бернардына). Казка, запісаная У.Дабравольскім, не пазбаўлена вострага сац.

зместу: цар заехаў у кузню, спытаў у каваля, чаму ён такі худы, і пачуў адказ: «Ад працы». А ў манастыры спытаў у манаха, чаму ён тлусты. Той адказаў: «Ад трудоў правідных: Богу малюсь». Паслаў цар Пётр яго на месяц у кузню малатабойцам. Праз месяц убачыў яго худым, знясіленым. Укленчыў манах перад ім і папрасіў дараваць яму. Пётр злітаваўся, вярнуў яго ў манастыр. Даследчыкі тлумачаць паходжанне сюжэта з 7 ст. (на Блізкім Усходзе), у Еўропе — з 9 ст., а шырокае вуснае распаўсюджанне ў 13—16 ст. Сюжэт выкарыстоўваўся ў мастацкай літаратуры.

Літ.: Баргаг Л.Р. Сюжэты і матывы беларускіх народных казак. Мн., 1978. С. 150—151.

А.С. Фядосік.

БІБЛЕЙСКІЯ СЮЖЭТЫ, ВОБРАЗЫ І МАТЫВЫ. Традыцыйная культура беларусаў развівалася ў кантэксце хрысціянскай цывілізацыі. Адбывалася фалькларызацыя біблейскіх архетыпаў. Яны трансфармаваліся ў фалькл. свядомасці, спецыфічных для нар. культуры формах паэтыкі, філасофіі і эстэтыкі. Старазапаветныя і новазапаветныя Б.с., в. і м. выявіліся ва ўсіх відах нар. творчасці, найбольш у *чарадзейных казках, легендах, абрадавых песнях, замовах, тэатралізаваных містэрыях, у батлейцы*. Уплыў *Бібліі* на фальклор абумоўлены аднатыпнасцю, структурнай блізкасцю біблейскай і фалькл. паэтыкі, кампазіцыі, іх генетычнай сувяззю з *міфалогіяй*, кантрастнай вобразнасцю, гуманістычным зместам, верай у спрадвечныя духоўныя каштоўнасці. Але фалькл. інтэрпрэтацыя біблейнай гісторыі, старазапаветных і новазапаветных сюжэтаў адрозніваецца ад багаслоўскай экзэгетыкі. Стваральнікі фальклору рэдка закраналі тэалагічную праблематыку, тлумачылі яе паводле набытай жыццёвай мудрасці і сваёй філасофіі жыцця, арыентаванай на сцвярджанне вітаісцкіх (жыццестваральных) каштоўнасцей. Шырока выкарыстоўваліся мастацкія прыёмы *травестацыі* і гратэскавых форм камічнага (гл. *Гратэск*), узнёслыя вобразы *Бібліі* набылі амбівалентны сэнс (гл. *Амбівалентнасць*). У вобразнай сістэме фальклору адбывалася дэсакралізацыя біблейных касмаганічных, этылагічных, антрапаганічных уяўленняў, вобразаў дэміурга і *культурнага героя*, перавод

БОРДЗЯ, паводле павер'яў, апякунка тых, хто нядаўна ўзяў шлюб у адрозненне ад *Любмела*, які апякуе жаніха і нявесту. Б. ўяўлялі надзвычай мілавіднай жанчынай, хоць і не зусім маладой, заўсёды ўсмішлівай, з доўгімі светлымі валасамі, з аголенымі да калень нагамі, з голымі рукамі. У адной руцэ яна трымае нейкую галінку (магчыма, чарадзейную палачку), а ў другой — зёлкі і краскі. Б. старанна памагае маладой сям'і, ні на хвіліну не перастае лунаць над мужам і жонкаю. Ёй вядомы варожыя адносіны *Яркуна* да сябе і да ўсіх замужніх і жанатых. Паводле нар. паданняў, Б. некалі сябрывала з Яркуном, але той пасля пакінуў яе і настолькі ўзненавідзеў, што стаў пастаянна пераследаваць яе і рабіць шкоду. Але паколькі Яркун не можа нашкодзіць Б. (яна карыстаецца прыхільнасцю грамавержца *Перуна*), то ўсю сваю злосць Яркун вымяшчае на людзях, што нядаўна ўступілі ў шлюб, якіх і апякуе Б. Таму яна ўвесь час вядзе барацьбу з Яркуном. Каб дамагчыся большых поспехаў у ёй, яна выпрошвае ў *Перуна* для дапамогі двух духаў — *Гарніка* і *Паветніка*, якіх рассылае ў розныя мясціны дзеля ўсталявання ладу і сяброўства паміж маладымі мужам і жонкаю. Казалі, што ў ноч пасля шлюбнага застолля Б. нястомна скача, пяе і бегае ад радасці, што паспела на зло Яркуну з'яднаць дзве новыя істоты. На другі дзень шлюбу яна нібыта нябачна прысутнічае за сталом у маладых і частуе іх. У іхнія стравы быццам для ўмацавання між імі добрых адносін падлівае нейкія кроплі і кідае розныя краскі, зёлкі. За гэта падапечныя звычайна ў першыя дні пасля шлюбу ставяць для Б. на стол прыбор, напоўнены рознымі прысмакамі, а потым пераносяць яго на ноч на покуць. І хоць стравы гэтыя з'ядалі каты ці вылівала нейкая забабонная старая жанчына, беларусы верылі, што выстаўленае з'ела Б., тым самым паказаўшы сваё пабрацімства з маладымі. У народзе казалі: «Разбордзілася, як за Бордзяю» — гэта значыць, жыве шчасліва, багата, нібы яе апякуе Б. (выраз датычыў жанчын, якія кепска жылі ці зусім не жылі са сваімі мужамі); «Каб з цябе Бордзя смыкнула» — значыць, пакінула, пазбавіла свайго апякунства; «Э, бо не ад Бордзі» — гэта значыць, шлюб адбыўся не па каханні. Імёны Б. і Яркуна згадваліся ў нар. песнях. Пад

гэтым імем Б. была вядома ў Мінскай, часткова Віцебскай і Магілёўскай губернях, пад іншымі імёнамі — па ўсёй Беларусі.

Літ.: Д р е в л я н с к и й П. [Шпилевский П.] Белорусские народные поверья // Журн. М-ва нар. просвещения. 1852. Лит. прибавление №3.

У. А. Васілевіч.

БОТЫ-СКАРАХОДЫ, чарадзейныя боты, якія казачныя героі традыцыйна выкарыстоўваюць для хуткага пераадолення вялікіх адлегласцей. У адным з запісаў М. Федароўскага функцыя ботаў трасфармуецца: гэта ўжо боты, якія не пакідаюць следу. Такія боты парабак выслужыў у чорта і з іх дапамогай украў сівага каня, за якога атрымаў яшчэ адзін чарадзейны прадмет — торбу-самадайку.

Літ.: F e d e r o w s k i M. Lud białoruski. T. 2. Kraków, 1902.

К. П. Кабашнікаў.

БОХМАТ (*Б о х м а ч ы х а*) Матруна, казачніца пачатку 20 ст. з в. Чудзін Ганцавіцкага раёна. У пачатку 20 ст. ад яе запісаў казкі А. Сержпудоўскі. Казка Б. «Агонь у сэрцы, а розум у галаве», надрукаваная А. Сержпудоўскім у 1926 (перавыдадзена на бел. мове ў 1964, 1978, на рускай — 1958, на нямецкай у 1966—80), з'яўляецца творчай распрацоўкай традыцыйнага сюжэта пра падарожжа да сонца, вядомага ў 5 апублікаваных бел. варыянтах. Б. паэтызуе барацьбу за лепшую долю, развівае ідэю пра тое, што вялікага шчасця, гармоніі яснага розуму і гарачага сэрца можна дасягнуць толькі ўпарты высакародны чалавек. Герой, якому «бліснуло сонейка ў голаў», саграе сваё сэрца каханнем да дачкі сонца і выклікае ўзаемнае пачуццё. Лірызм гэтага твора неадлучны ад яго філасафічнасці. У зборніку А. Сержпудоўскага таксама апублікавана па-майстэрску расказаная Б. дзіцячая казка «Першае яечка» («Разбітае яечка»), папулярная сярод усходнеславянскіх, балцкіх і балканскіх народаў, і казка пра выбар жаніха «Хітрэй свету не будзеш» (апрацавана Х. Лялько), якая не мае варыянтаў у надрукаваным матэрыяле.

Літ.: С е р ж п у д о ў с к і А. К. Казкі і апавяданні беларусаў з Слуцкага павета. Мн., 1926; Б а р а г Л. Р. Беларуская казка. Мн., 1969.

саломіну», перакідваць велізарныя камяні, «бы картоплю». У свайго бацькі каваля, які адвозіў яго ў лес і пакідаў там, а потым не пазнаў сына ў абліччы багатыра, ён выкаваў такую булаву, што ўтраіх варочалі з цяжкасцю. Багатыр жа «пакруціў яе адной рукою да як шыбануў угору, дак яна няведама дзе й дзелася». Не скоро булава вярнулася, ударылася аб падстаўленае багатыром калена і «трохі скрывілася». Багатыр здзяйсняе подзвігі, у выніку якіх перамагае 12-галовага змея-людзеда і вызваляе царэўну. Але іншыя багатыры, якіх ён сустраў, забіваюць яго, каб ажаніцца з царэўнаю. У спрэчцы, каму павінна дастацца царэўна, яны пазабівалі адзін аднаго. Дзівосныя памочнікі заяц і воўк ажывілі бязногага багатыра, памаглі хутчэй дабрацца да цара. Багатыр павёз царэўну да бацькі. Ён выкрыў злачынца, ажаніўся з царэўнаю, «заўладаў палавінаю царства». Перамагла справядлівасць: багатыр знайшоў сваё шчасце, а «ліхога багатыра павесілі». Казка шырока бытавала ў 19—20 ст.

Літ.: Сер ж п у т о ў с к і А.К. Казкі і апавяданні беларусаў з Слуцкага павета. Л., 1926. С. 47—52.

А. С. Фядосік.

«БЯЗРУЧКА», казачны сюжэт СУС 706 і персанаж *чарадзейных казак* пра бязвінна пакрыўджаных. Казка шырока бытавала ў Беларусі, Расіі, Украіне, Польшчы. Бел. варыянты апублікаваны ў зборніках М.Дзмітрыева, Е.Раманав, П.Шэйна, М.Федароўскага. Яшчэ 14 варыянтаў запісаны ў 1860—80-я г. Два з іх апублікаваны ў зб. «Чарадзейныя казкі». (ч. 11, №№ 60, 62), што сведчыць пра ўстойлівае бытаванне твора. Непрыязныя, варажыя адносіны братавай жонкі да яго сястры — у аснове канфлікту. Клопат брата пра сястру, яго ўвага да яе выклікаюць зайздрасць жонкі, якая ўзводзіць на дзлўчыну паклёп. Спачатку абвінавачвае яе ў страце каня, каровы, нарэшце ў забойстве дзіцяці, якое сама ж і загубіла. Брат карае сястру: адсякае ёй рукі і выганяе з дому. Вандруючы, яна сустраэла каралевіча і ўзяла з ім шлюб, але зноў абгавораная і з малым дзіцем на руках вымушана ісці ў свет. Праз некаторы час адбываецца дзівоснае вылячэнне сястры. Яна, непазнаная, сустракаецца з мужам. Хлопчык расказвае бацьку «казку», якая ўсё тлумачыць і выкрывае вінаватых. Вобраз Б. выклікае спачу-

ванне і сімпатыі слухачоў не толькі таму, што яе беспадстаўна крыўдзяць, але і таму, што яна мужа пераносіць удары лёсу. Ідэлічна пададзены ў казцы ўзаемаадносіны брата і сястры. Яны могуць быць узорам узаемаадносін сваякоў. На гэтым фоне яшчэ больш агіднымі здаюцца ўчынкі братавай жонкі.

Літ.: Чарадзейныя казкі. Ч. 2. Мн., 1978; Барга Л.Р. Сюжэты і матывы беларускіх народных казак. Мн., 1978. С. 103.

К. П. Кабаўнікаў.

БЯЛУН, міфічная істота, адно з бо-жышчаў бел. дахрысціянскага пантэона. Бог багацця і міласэрнасці Б. атаясамліваўся з праборам, галоўным добрым Богам, Белбогам. А.Кіркор лічыў Б. галоўным Богам бел. міфалогіі, бацькам Перуна. Беларусы ўяўлялі Б. старым з доўгай белаю, але не сівой барадою, у белым саване, з белым пасахам. Ён часам сыходзіць на зямлю. Паказваецца толькі ўдзень або пры месячным святле. Б. нібыта з'яўляецца тым, хто заблудзіўся ў лесе, і моўчкі, амаль нябачна, выводзіць падарожных на правільную дарогу, з якой яны збіліся. Таму існуе прымаўка «Без Белуна цёмна ў лесе». Лічылі таксама, што Б. жыве ў жыце і з вялікай торбаю грошай на носе паказваецца бедняку, які ідзе па дарозе, падклікае яго да сябе рукою. Пры нерашучасці бедняка падысці Б. сам падыходзіць да яго і просіць уцерці яму нос, з якога цяча. Калі той паслухаецца і ўтрэ, ці хоць бы дакранецца да носа, з торбы пасыплюцца грошы або золата і Б. знікае. Колькасць грошай можа залежаць ад таго, чым бядняк утрэ нос Б.: калі рукою, то грошай з торбы пасыплецца столькі, колькі можна забраць рукою; калі ж хусткаю ці шапкаю, ці крысом святкі, то атрымаецца столькі, колькі можа змясціцца ў пералічаных рэчах. Пра такога шчасліўца кажуць: «Мусіць, пасябрыўся з Белуном». Б. літасцівы і творыць дабро. У час жніва любіць з'яўляцца на нівах і нават дапамагае жнеям, асабліва добрым работніцам.

Літ.: Д р е в л я н с к и й П. [Шпилевский П.]. Белорусские народные поверья // Журн. М-ва нар. просвещения. 1846. Прибавления. Кн. 1; Н о с о в и ч И.И. Белорусские песни // Зап. имп. Рус. геогр. о-ва по отчасти этнографии. СПб., 1873. Т. 5; Живописная Россия. Отечество наше в его зем., ист., плем., экон. и быт. значении. Т. 3, ч. 2. Белорусское Полесье. СПб.; М., 1882. С. 272;